

3. Ekonomický růst a hospodářské cykly

3.1. Definice ekonomického růstu

Pokusme se postihnout základní souvislosti **ekonomického růstu, který vyjadřuje, že se potenciální produkt zvyšuje**. Toto vymezení ekonomického růstu budeme považovat za základní. Přitom je nutno si uvědomit, že označením růst mohou být pojmenovány procesy, které jsou:

- sice shodné tím, že se zvyšuje výkon
- ale současně odlišné, neboť platí:
 - zvýšení výstupu může být dosaženo v rámci stávajících kapacit, tzn. vyšší mírou využití kapacit. **Jedná se o posun po křivce AS**, přičemž produkční možnosti ekonomiky zůstaly zachovány.
 - vzestup výkonu může být založen na růstu potenciálního produktu, křivka **AS se posouvá doprava** a ekonomika si osvojuje schopnost produkovat vyšší výkon.

Růst výkonu ekonomiky můžeme vyjádřit několika základními způsoby. *Nejjednodušším je srovnání makroekonomických výstupů v po sobě následujících obdobích. O růstu hovoříme tehdy, jestliže HDP v roce $t + 1$ dosahuje vyšší úrovně než v roce t . Musí tedy platit vztah :*

$$HDP_{t+1} - HDP_t = \Delta HDP > 0$$

Je-li rozdíl vyšší než nula, vyjadřuje skutečnost, že se výkon ekonomiky zvýšil, zda nastal **ekonomický růst neurčíme**. Uvedený způsob není běžně užíván, neboť konstatuje pouze výši případného přírůstku výkonu, nikoliv způsob, jakým bylo výsledku dosaženo.

Ekonomický růst ovlivňuje jak *ekonomickou sílu země*, tak její *ekonomickou úroveň*. Každý z těchto ukazatelů vyjadřuje jinou rovinu srovnání.

Ekonomická úroveň vyjadřuje účinnost využívání disponibilních zdrojů měřenou pomocí úrovně výstupu na jednoho obyvatele.

Ekonomickou sílu vyjadřujeme pomocí absolutní velikosti finálního produktu.

Věrohodnějším ekonomickým ukazatelem je ekonomická úroveň. Mezinárodní srovnání ukazují, že mnohé země, stojící v popředí podle ukazatele ekonomické síly (např. bývalý SSSR v 80. letech na 3. místě) se podle ukazatele ekonomické úrovně v popředí neobjevují (cca 30. místo SSSR v téže době). Je to pochopitelné, neboť *na ukazatel ekonomické síly má přímý vliv rozměr ekonomiky a množství používaných zdrojů*.

Musíme však upozornit, že určitých zkrslení se nevyvarujeme ani u ukazatele ekonomická úroveň, kde čelné místo Kuvajtu (před válkou v Perském zálivu a popřední postavení řady jiných vývozců ropy) ilustruje možnost, ale naznačuje i možné příčiny zkrslení.

Běžným způsobem vyjádření ekonomického růstu je používání ukazatele označovaného jako **tempo růstu (G_{HDP})**.

$$G_{HDP} = \frac{HDP_t - HDP_{t-1}}{HDP_{t-1}} \cdot 100$$

Uvedené tempo růstu ekonomiky je tempem, kterým roste reálný HDP.

Podrobněji a výstižněji popsat ekonomický růst znamená především identifikovat zdroje, o které se vzestup výkonu opírá. Tím, je umožněno postihnout skutečnou kvalitu ekonomického růstu.

V této souvislosti bývá v ekonomické terminologii užíváno rozlišení na **extenzivní a intenzivní faktory růstu**, kde *extenzivní* jsou spjaty se zapojováním dodatečných výrobních faktorů, zatímco *intenzivní* jsou ty, které představují *zvyšování účinnosti (produktivity) výrobních faktorů*. V praxi je hospodářský vzestup zpravidla založen na kombinaci obou možností, tzn. jak na zapojování dodatečných výrobních faktorů, tak na zvyšování jejich účinnosti. *Pokud se tedy hovoří o extenzivním či intenzivním růstu, znamená to, že rozhodující podíl na dosažení přírůstku výkonu ekonomiky měly tzv. extenzivní či intenzivní faktory.*

Zkoumání ekonomického rozvoje si vynutilo dynamizaci ekonomické teorie, jejímž výsledkem bylo rozpracování teorií ekonomického růstu.

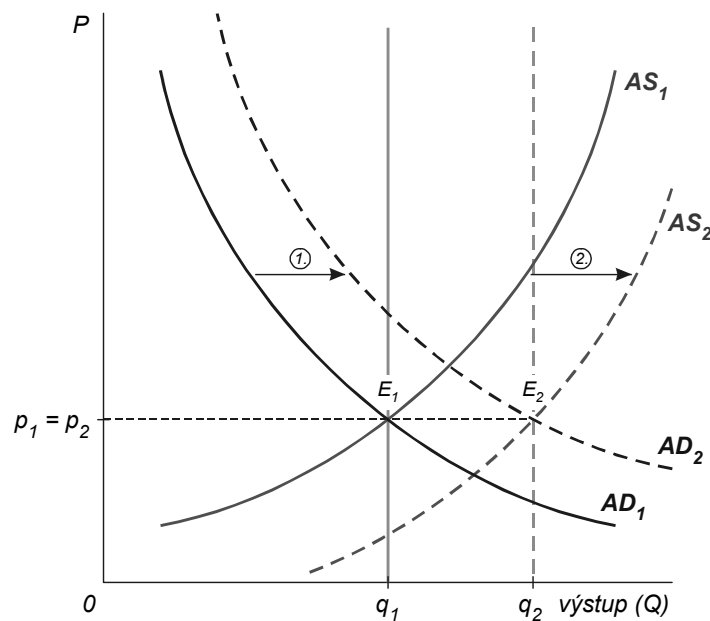
3.2. Dynamika vývoje agregátní nabídky a poptávky

Ekonomický růst vyjadřuje zvyšování rozměru potenciálního produktu. Pochopitelně jednou ze základních rovin zkoumání je analýza zdrojů zvyšování produktu. Tím se ovšem růstová problematika nevyčerpává. Neméně závažným problémem a ve své podstatě mnohem složitějším, je otázka proporcionality ekonomického růstu. *Proporcionalitu růstu můžeme analyzovat v různých rovinách a kontextech*, např. proporce vývoje zdrojů a výstupů, vzájemné proporce zdrojů, proporce jednotlivých složek na straně výstupu. Z pohledu makroekonomického můžeme za základní rovinou zkoumání považovat proporce mezi nabídkou a poptávkou v podmínkách růstu potenciálního produktu.

Skutečnost, že se vzájemně mohou odlišovat tempa růstu potenciálního produktu, agregátní nabídky a agregátní poptávky, má přímé dopady na utváření rovnováhy. Tím je ovlivňována cenová hladina ekonomiky i výkonnost ekonomiky v následujícím období.

Uchování stability cen v podmínkách růstu předpokládá, že růst výkonu (potenciální produkt se posouvá doprava) je doprovázen posunem křivek AS i AD doprava, a to ve stejné míře. Tuto souvislost ilustruje obrázek č. 1.

Obrázek č. 1: Ekonomický růst v podmínkách cenové stability

Zobrazenou situaci není možno vyloučit a její dosažení je žádoucí, ale není to průvodní jev ekonomického růstu. Rozdílná dynamika vývoje je hospodářskou realitou.

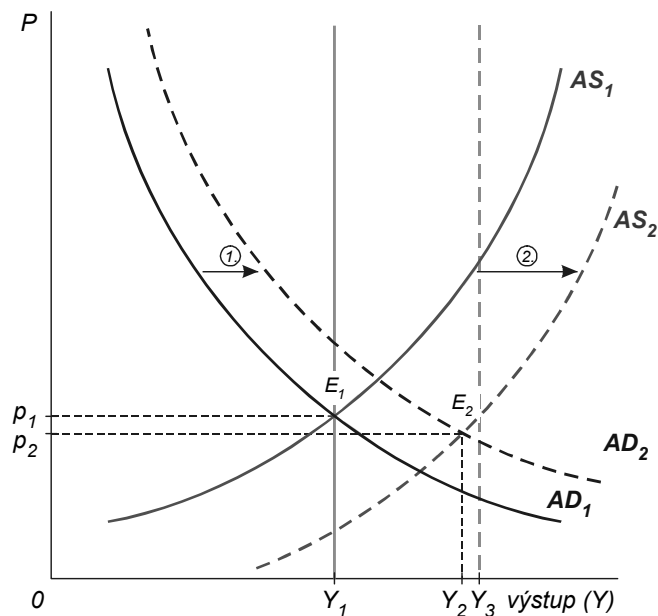
Pokud dochází k zaostávání tempa růstu AD za vývojem AS, jsou tím vyvolány důsledky, které jsou ilustrovány na obrázku č. 2.

Jestliže Y je výchozí úroveň výstupu, odpovídající potenciálnímu produktu a původní rovnováze E (průsečík AS a AD). Je-li růst doprovázen vzestupem nabídky na úroveň AS_2 a vzestupem poptávky, který je vyjádřen křivkou AD_2 , utvoří se rovnováha v jejich průsečíku E_2 . Vzhledem k tomu, že posun agregátní poptávky je menší než je posun agregátní nabídky, je rovnováha utvořena na úrovni výkonu Y_2 . *Tedy při nižší cenové hladině, ale také při nižším výkonu, než odpovídá potenciálnímu produktu.* Dochází k zaostávání skutečného výkonu za potenciálním produktem, které je vyjádřeno rozdílem mezi Y_3 a Y_2 . Potenciální výkon by vyjádřila vertikála v bodě Y_3 .

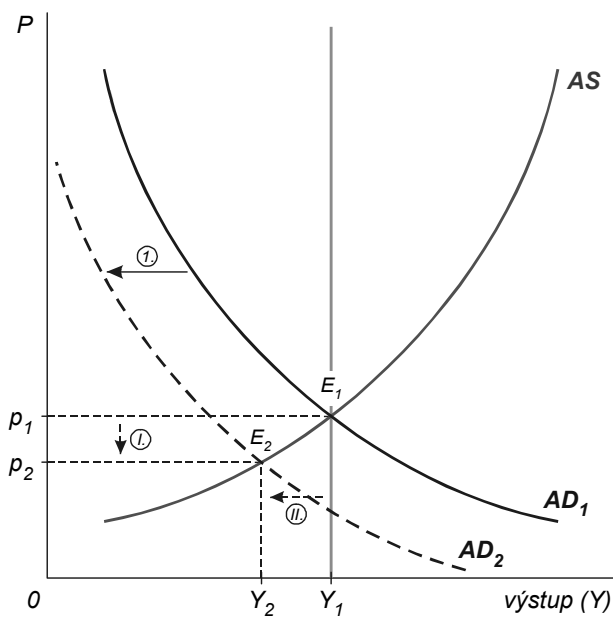
Pokud budeme tutéž souvislost (***pokles cenové hladiny a skutečný výkon pod úrovní potenciálního produktu***) ilustrovat za předpokladu, že nedochází k růstu potenciálního produktu, musí dojít nutně k poklesu AD. Hospodářský proces splňující uvedenou podmínku bývá označován jako ***klasická recese***.

Pokud by růst byl provázen opačnou situací, vyšší dynamika vývoje poptávky ve srovnání s nabídkou, pak by důsledky zaostávání nabídky za poptávkou byly totožné s vývojem, který bývá označován jako ***slumpflace***. Předpokládejme, že se velikost agregátní poptávky nezmění, ale dojde k poklesu úrovně agregátní nabídky. (viz obrázek č. 4). Pokles AS je ilustrován posunem křivky AS doleva. Důsledkem je změna rovnováhy z původní polohy E_0 do polohy E_1 . Původní rovnost potenciálního a skutečného výkonu při rovnováze v bodě E_0 , je vystřídána obnovením rovnováhy mezi AS_1 a AD při výkonu Y_1 , který je nižší. Skutečný produkt zaostává za úrovní potenciálního produktu (je nižší). Současně je rovnováha utvořena při vyšší cenové úrovni P_2 . Slumpflace je vývoj charakteristický omezováním výkonu a růstem cenové hladiny.

Obrázek č. 2: Zaostávání tempa růstu AD za tempem růstu AS

Obrázek č. 3: Klasická recese

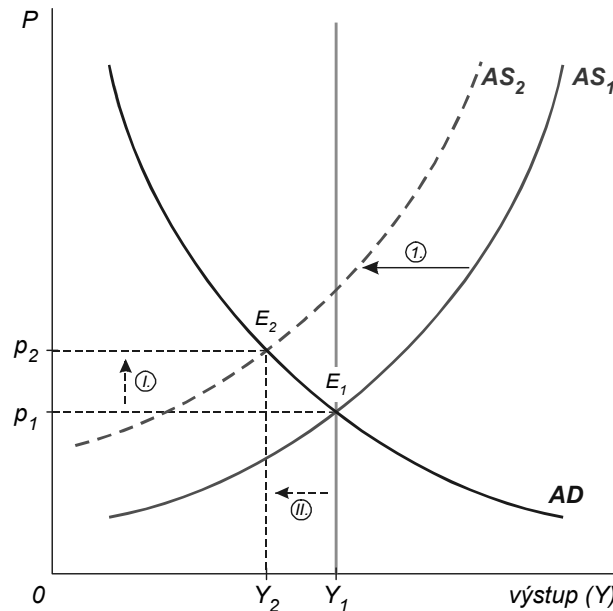
Poznámka č. 1

V ekonomické literatuře se často používá jako synonyma pojmu stagflace, který ovšem mnozí autoři vztahují k situaci, kdy výkon ekonomiky stagnuje, ale dochází k růstu cenové hladiny.

Pokud je dynamika vývoje agregátní poptávky a agregátní nabídky odlišná, projevuje se to rovněž ve vztahu mezi potenciálním a skutečným produktem, skutečný produkt se od potenciálního odchyluje.

V našich případech jsme uvažovali pouze situace, kde výchozí stav byl charakteristický ideální rovností agregátní poptávky s agregátní nabídkou na úrovni potenciálního produktu a došlo k zaostávání nabídky či poptávky. Výsledkem bylo snížení skutečného produktu pod úroveň potenciálního produktu. Obdobně bychom mohli rozšířit úvahy i do prostoru vpravo od potenciálního produktu, tedy situace, kdy skutečný produkt je nad úrovní potenciálního produktu..

Obrázek č. 4: Slumpflace

3.3. Hospodářské cykly

Teorie hospodářského cyklu se zabývá kolísáním skutečného produktu kolem úrovně potenciálního produktu, jehož vývoj vyjadřuje růstovou tendenci ekonomiky. Předmětem zkoumání jsou především otázky:

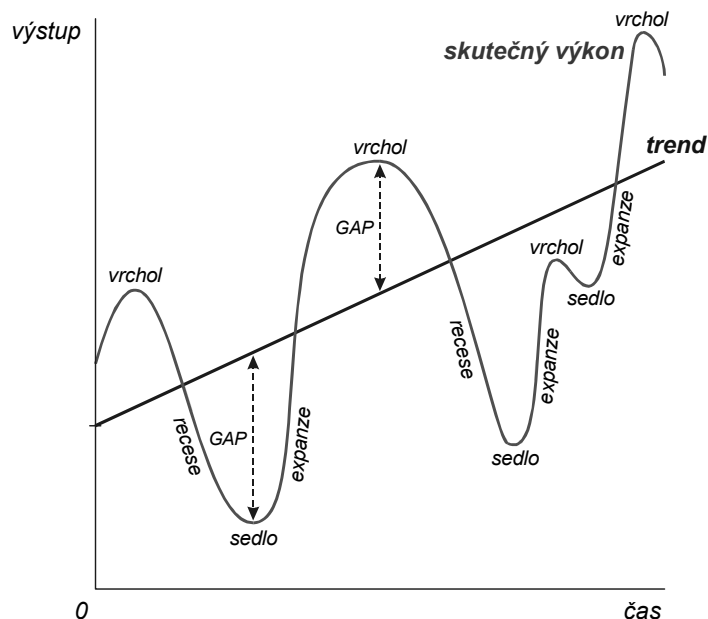
- průběh cyklu
- příčiny cyklického kolísání
- možnosti omezení cyklických výkyvů.

Potenciální produkt vykazuje tendenci k růstu, má rostoucí trend. Ekonomika by se tímto trendem vyvíjela, kdyby procesy zdokonalování probíhaly v situaci plného využívání zdrojů. Skutečný výkon kolem dlouhodobého trendu osciluje. Rozdíl mezi skutečným produktem a potenciálním produktem se označuje jako **mezera výstupu (GAP)**.

V průběhu cyklu rozlišujeme dvě základní vývojové tendence. Cyklus představuje střídání období růstu skutečného produktu s obdobími pokles skutečného produktu a těmito pohybům odpovídající body zvratu, označované jako **vrchol a sedlo**. Odtud se odvozují fáze cyklu. Všeobecně platí, že v okolí vrcholu je hospodářská aktivita vysoká, ve srovnání s úrovní dlouhodobého růstového trendu. Sedlo představuje nejnižší úroveň hospodářské aktivity.

V cyklickém pohybu ekonomiky můžeme rozlišit dvě fáze. **Kontrakce** je fáze, v níž dochází k poklesu skutečného produktu. Jedná se nejen o pokles výkonu ekonomiky, ale také výnosů. Tím je současně ovlivňován i pokles poptávky po investicích. Dynamika poklesu může vykazovat rozdílné charakteristiky, které bývají označovány jinými pojmy. Pokud délka poklesu překročí horizont šesti měsíců, bývá vývoj charakterizován jako **recese**. Poklesy zvláště výrazné jsou označovány pojmem **deprese**.

Obrázek č. 5: Průběh hospodářského cyklu

Poznámka č. 3

Uvedené pojmosloví není užíváno zcela jednotně. Někdy se v literatuře pojmem *recese* označuje fáze poklesu (chápáno jako období klesajících příjmů a rostoucí nezaměstnanosti). *Deprese* je označením pro hlubokou recesi.

Expanze je fází cyklu vyznačující se vzestupem úrovně skutečného produktu. O expanzi hovoříme zpravidla tehdy, jestliže v průběhu vzestupu dosáhne ekonomika vyššího výkonu, než byla její úroveň před kontrakcí. V průběhu expanze je možné rozlišit dvě období. V prvním se ekonomika ve skutečnosti navrácí na úroveň, kterou již dosahovala a pro označení této části vzestupu se někdy používají pojmy **obnova**, **zotavení**, **oživení**. Těchto pojmů se užívá především tehdy, je-li vzestup obnoven po výrazném poklesu, tedy expanze navazuje na recesi či depresi. Pro tu část vzestupné fáze, která se vyznačuje vyšším skutečným produktem než je úroveň potenciálního výstupu mohou být použita označení **boom**, případně **konjunktura** či **rozmach**.

Při charakteristice cyklického pohybu se běžně užívá i pojmu **krize**, který vždy vyjadřuje situaci, kdy klesá skutečný produkt. Dalším z pojmů běžně užívaných je **stagnace**, pomocí níž se zpravidla označuje období, kdy výkon neroste ani neklesá.

Body zvratu mezi kontrakcí a expanzí se označují jako:

- **vrchol**, který vyjadřuje maximální úroveň skutečného produktu. Jedná se tedy o vrchol expanse, po kterém má následný vývoj podobu kontrakce.
- **dno** je naopak nejnižší úrovní výkonu zvršující kontrakci. Po jeho dosažení se ekonomika obrací na vzestupnou dráhu (zotavení) a skutečný výkon se začíná přibližovat k úrovni potenciálního produktu.

Cyklické oscilace patří ke dlouhodobě sledovaným jevům. Vykazují určité pravidelnosti v podobě střídání období vzestupu a poklesu. **Jedním hospodářským cyklem** rozumíme pohyb, který ekonomika vykoná, mezi opuštěním sedla (počátek vzestupu) a návratem zpět do sedla. Časový úsek, za který je uvedený pohyb vykonán se označuje jako **perioda**.

Průběh cyklu znamená nejen měnící se úroveň výstupu která je důsledkem různé míry využívání stávajících zdrojů. Průběh cyklu má závažné dopady i do oblasti trhu práce a sociálních podmínek ve společnosti. Vysoká mezera výstupu v obdobích recese je provázena výrazným vzestupem míry nezaměstnanosti, tlaky na omezování výroby, poklesy ziskovosti atd. Spojitost mezi výkyvy ekonomiky a nezaměstnaností popisuje tzv. **Okunův zákon** (Arthur Okun se zabýval studiem vzájemné vazby mezi výkyvy reálného produktu a výkyvy v míře nezaměstnanosti v podmínkách americké ekonomiky). Souvislost je možno vyjádřit rovnicí:

$$\Delta u = -\frac{1}{2} \cdot (\Delta HDP_R - 3\%)$$

kde: Δu – procentní změna míry nezaměstnanosti

ΔHDP_R – procentní změna reálného hrubého domácího produktu

Tedy: pokud reálný HDP roste o 3%, nedejde ke změně míry nezaměstnanosti. Pokud by ekonomika rostla rychlejším tempem, např. 5%, potom by došlo k poklesu míry nezaměstnanosti o 1%.

3.4. Příčiny cyklického kolísání

Existuje řada koncepcí a pokusů vysvětlení příčin cyklického kolísání výkonu ekonomiky. Naprostá většina využívá při identifikaci příčin vztahu mezi agregátní nabídkou a poptávkou a analyzuje faktory, které mohou vyvolat jejich výkyv. Tyto příčiny je možno klasifikovat podle různých hledisek. Pokud nás zajímá chování hospodářského systému jako celku a mechanismus jeho fungování, je účelné provést rozlišení podle toho, jsou-li výkyvy odvozovány od příčin endogenních či exogenních.

Mezi **exogenními** příčinami bývají zdůrazňovány a vyskytují se nejčastěji následující:

- *výkyvy v možnostech využívání inovací*, které jsou do značné míry způsobeny nerovnoměrností, s níž jsou vynálezy nabízeny,
- *politické příčiny*. Např. spojování hospodářských cyklů s volebními cykly, politické krize a jejich vliv na hospodářství, války, aj.
- k této skupině příčin se zařazují i *nedostatečná informovanost* tržních subjektů a *především hospodářská politika vlády*.

Mnohé z výkladů se opírají o kombinaci endogenních a exogenních vlivů. Přes všechny odlišnosti výkladu se většina ekonomů shoduje v přisuzování mimořádného významu investiční aktivitě, s jejímž kolísáním souvisí i kolísání na straně výstupu. Nestabilita investičních výdajů odvozovaná od změn provázejících očekávání vývoje budoucích výnosů, doprovázená působením mechanismů umocňujících efekty těchto impulsů, tvoří jádro koncepce vysvětlující cyklické oscilace. Tento výklad byl rozpracován na půdě keynesiánské ekonomie vyvozující cyklus od vnitřních příčin ovlivňujících vývoj poptávky, která se proměňuje v hlavní příčinou nestability.

3.5. Role investic v cyklickém kolísání ekonomiky

Při objasňování střednědobého cyklu sehrávají rozhodující roli investice. Od jejich kolísání jsou odvozovány i hospodářské cykly. Jednotlivé interpretace se odlišují v příčinách vyvolávajících kolísání investic, což je umožněno tím, že rozhodnutí investovat je rozhodnutí subjektu, má silnou psychologickou dimenzi a je závislé na řadě faktorů, včetně faktorů jednoznačně mimoekonomických.

Soustředíme se proto na objasnění základních souvislostí, postihujících vazbu mezi investicemi a skutečným produktem. O vzájemných vazbách pojednává jednak teorie multiplikátoru, jednak teorie investičního akceleratoru.

Investiční multiplikátor jsme si zavedli jako koeficient vyjadřující důchodotvorný účinek investic, pomocí rovnice:

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I$$

Kde Y je přírůstek důchodu vyvolaný vynaložením investic I . Podle multiplikačního principu je výsledkem každé investice zvýšení produktu (důchodu).

Vztah důchodu a investic má však i zpětnou vazbu, kterou popisuje princip akcelérátoru. ten zdůrazňuje, že zásoba kapitálu společnosti je závislá především na důchodu. přírůstky zásoby kapitálu tj. čisté investice se vynakládají tehdy, jestliže roste výstup. Jestliže je růst produktu zastaven. Tedy, i když se výkon ustálí na vysoké úrovni, může být omezena investiční aktivita.

Z pohledu akceleračního principu se investice dělí na dvě skupiny:

- **autonomní investice** představují tu část investičních výdajů, které nezávisí na důchodu. Jejich vynakládání je podmíněno jinými okolnostmi, jako např. technický pokrok a konkurenční poměry v odvětví, ochota investovat, rozvoj oblasti, tempo růstu obyvatelstva aj.
- **indukované (vyvolané) investice** jsou tou částí celkových investičních výdajů, která bezprostředně závisí na realizovaném důchodu. jestliže je označíme I_v , pak můžeme akcelerační princip zapsat :

$$I_v = a \cdot Y$$

kde je Y přírůstek důchodu, a je akcelerační koeficient, který vyjadřuje vztah mezi přírůstkem důchodu a vyvolanými investicemi. Vznik indukovaných investic předpokládá, že bude dosaženo přírůstku důchodu. *Jestliže se velikost důchodu nemění, je jejich hodnota nulová.* Pokud důchod klesá, dochází ke snižování investic (akcelérátor působí v opačném směru). Pomocí principu akcelérátoru a multiplikátoru můžeme vysvětlit i cyklické kolísání skutečného produktu kolem úrovně potenciálního produktu. V těchto dvou souvislostech je obsažena tendence jeho vychylování. ***Vynaložená investice má podle multiplikátoru důchodotvorný účinek, projeví se tedy přírůstkem důchodu. Ten však podle principu akcelerace vyvolává nutně dodatečné (indukované) investice.*** Tedy růst produktu stimuluje dodatečné investice podmiňující jeho další růst. Tento vývoj naráží po určité době na existující bariéru, kterou je právě potenciální produkt, jehož úroveň může být překročena, ale ne dlouhodobě udržena. Ochromení tempa růstu znamená prosazování vzájemné vazby multiplikátoru a akcelérátoru v opačném směru a pokles skutečného produktu. ***Spodní hranicí poklesu investic jsou obnovovací investice,*** jejichž bariéra znovu obrací tendenci. Zastavení poklesu investic umožní, aby se začal prosazovat vzestup produktu.

Hospodářské cykly nevyjadřují souvislosti pouze úzce technicko-ekonomické. Oscilace se bezprostředně promítá do všech trhů, včetně trhu práce a má tedy přímý vliv na vývoj zaměstnanosti, tedy míru nezaměstnanosti. Vzájemnou souvislost vývoje hospodářského cyklu a nezaměstnanosti můžeme ilustrovat srovnáním následujícího obrázek č. 3-7, s obrázkem č. 3-6.

Obrázek č. 7– Cyklické oscilace a úroveň nezaměstnanosti v období od 1. čtvrtletí 1994 do 2. čtvrtletí 2002

